

Paweł Glugla¹

***Vinctis non victis.* Wybrane implikacje zbrodni katyńskiej z 1940 r. Przeszłość i współczesność**

Wstęp

Dotychczas opublikowano już wiele materiałów, dokumentów, opracowań w sprawie zbrodni katyńskiej, zarówno w języku polskim², jak i obcych³. Najobszerniejszy zbiór bibliograficzny dotyczący tego tematu stanowi praca *Zbrodnia Katyńska – bibliografia 1940–2010*⁴, która wyszczególnia aż 5916 publikacji dotyczących zbrodni katyńskiej w 1940 r. w różnych aspektach tego bolesnego w XX w. ludobójstwa. Polskoję-

¹ Paweł Glugla – dr n. hum. w specjalności historia; e-mail: pg64@interia.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5940-9105>.

² Z bogatego wykazu wymienić warto: A. Ciesielski, *Katyń*, Warszawa 1943 [wyd. konspiracyjne]; J. Mackiewicz, *Zbrodnia katyńska*, Londyn 1982; *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów* (z przedmową Władysława Andersa), Londyn 1982; A. Przewoźnik, J. Adamska, *Zbrodnia katyńska. Mord, kłamstwo, pamięć*, Kraków 2011; *Zbrodnia katyńska w kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010; T. Wolsza, „*Katyń to już na zawsze katy i katowani*”. W „*polskim Londynie*” o sowieckiej zbrodni w Katyniu (1940–1956), Warszawa 2008; *Charków–Katyń–Twer–Bykownia. W 70. rocznicę zbrodni katyńskiej. Zbiór studiów*, red. A. Kola i J. Sziling, Toruń 2011.

³ Przykładowo: *The Katyn Forest Massacre. Final Report of the Select Committee to Conduct an Investigation and Study of the Facts, Evidence And Circumstances of the Katyn Forest Massacre Eighty-second Congress, a Resolution to Authorize the Investigation of the Mass Murder of Polish Officers In the Katyn Forest Near Smolensk, Russia United States Government Printing Office, Washington 1952*; L. FitzGibbon, *Katyn*, London 1971; idem, *The Katyn memorial*, London 1977; A. Etkind [et al.], *Remembering Katyn*, Cambridge 2012.

⁴ Zob. *Zbrodnia Katyńska – bibliografia 1940–2010*, Warszawa 2010.

zyczna publikacja *Zbrodnia Katyńska w świetle dokumentów*, z przedmową Władysława Andersa wydana po raz pierwszy w Londynie w 1948 r., stała się niejako kanonem tejże tematyki. Jej autorem/redaktorem był Józef Mackiewicz⁵. Warto nadmienić, że została przetłumaczona na wiele języków⁶. Pracą przelomową stała się monografia Janusza K. Zawodnego *Death in the Forest*⁷. Wydanie polskojęzyczne tejże pracy ukazało się w 1989 r. pod innym tytułem⁸. W 1952 r. komunistyczne władze w Polsce usiłowały przeciwstawić rzetelnym i mającym uczciwe podstawy faktograficzne monografiom katyńskim, pseudonaukową publikację, napisaną na zamówienie, przez Bolesława Wójcickiego *Prawda o Katyniu*⁹, w której lansowano tezę, że zbrodni dokonali wyłącznie Niemcy. Na tymże kłamliwym komunistycznym twierdzeniu powstawały wszelkie inne publikacje, które przez pół wieku cenzura dopuszczała do druku. Oficjalnie przyjęta przez komunistyczne rządy teza, że zbrodni w Katyniu dopuścili się nie Sowietci, a Niemcy, obowiązywała zarówno w Polsce, jak i innych krajach demokracji „ludowej”, do 1989 r. Osoby mające inne, odmienne zdanie, a zwłaszcza upubliczniające je w różnej formie, były dotkliwie represjonowane¹⁰, o czym będzie mowa poniżej. Nie można pominąć współczesnej publikacji Nikity Wasiljewicza Pietrowa, *Poczet katów katyńskich*, w której zawarto ponad 120 biogramów funkcjonariuszy różnych szczebli sowieckiego aparatu bezpieczeństwa państwowego, zaangażowanych w katyński mord na Polakach¹¹.

⁵ Meandry jej powstania – zob. J. Mackiewicz, *Katyń zbrodnia bez sądu i kary*, Warszawa 1997, s. 446–448. Mackiewicz błędnie podaje nazwisko Plapperta, jako Klappert. Za nim błąd powielają inni publicyści i naukowcy, a także aparat bezpieczeństwa, a po nim – zgodnie z wytworzonymi komunistycznymi materiałami – IPN.

⁶ Tłumaczenia na język francuski – 1949 r., hiszpański – 1952 r., angielski – 1965 r., włoski – 1967 r. Polskie wydanie było wznawiane dotychczas kilkanaście razy.

⁷ J.K. Zawodny, *Death in the Forest. The Story of the Katyn. Forest Massacre*, Indiana 1962 (nastęne wydania: Londyn 1971, 1980, New York 1988).

⁸ Idem, *Katyń*, Paryż–Lublin 1989.

⁹ B. Wójcicki, *Prawda o Katyniu*, Warszawa 1952.

¹⁰ Zob. S.M. Jankowski, *Pod specjalnym nadzorem, przy drzwiach zamkniętych. Wyroki sądowe w PRL za ujawnienie prawdy o zbrodni Katyńskiej*, [w:] *Zbrodnia Katyńska. Polskie śledztwo*, Warszawa 2005, s. 95–135.

¹¹ N. Pietrow, *Poczet katów katyńskich*, Warszawa 2015.

Po latach doczekała się translacji na język polski cenna angielskojęzyczna praca zawierająca zbiór dokumentów i przesłuchań kluczowych świadków, którzy zeznawali przed specjalną komisją śledczą Kongresu Amerykańskiego, tzw. *Komisją Maddena*¹², która w latach 1951–1952 zajmowała się zbrodnią katyńską¹³. Skład osobowy Komisji przedstawiał się następująco: Ray J. Madden¹⁴ – przewodniczący, jako jej członkowie: Daniel J. Flood, Foster Furcold, Thadrum M. Machrowicz, George A. Dendero, Alvin E. O’Konski, Timothy P. Sheehan. Stałymi pracownikami Komisji byli: John Mitchell (główny doradca), Roman C. Pucinski¹⁵ (główny śledczy) i Lucile S. Biebighauser (sekretarz).

Amerykanie przesłuchali przed komisją, którą kierował Ray Madden wielu ważnych polityków i pracowników wywiadu, a także m.in. ekspertów, którzy brali udział w pracach ekshumacyjnych w Katyniu, świadków,

¹² Była to Specjalna Komisja Śledcza Kongresu Stanów Zjednoczonych do Zbadania Zbrodni Katyńskiej (ang. *Select Committee to Investigate and Study the Facts, Evidence, and Circumstances of the Katyn Forest Massacre*). Podstawą prawną jej powołania były rezolucje nr 390 i 539 dla przeprowadzenia śledztwa w sprawie zbrodni katyńskiej na oficerach Wojska Polskiego. Przewodniczącym komisji został Ray John Madden z Indiany. Stałymi pracownikami Komisji byli: John Mitchell (główny doradca), Roman C. Pucinski (główny śledczy) i Lucile S. Biebighauser (sekretarz). Meandry jej pracy oraz działania sowiektów przeszedł W. Wasilewski w artykule *Decyzja Politbiura WKP(b) z 29 II 1952 r. ZSSR wobec komisji katyńskiej Izby Reprezentantów USA*, „Dzieje Najnowsze” 2013, t. 45, z. 1, s. 107–133.

¹³ Zob. W. Wasilewski, W.J. Popowski, *Mord w Lesie Katyńskim. Przesłuchania przed amerykańską komisją Maddena w latach 1951–1952*, t. 1–3, Warszawa 2017–2020.

¹⁴ Ray John Madden (ur. 25 II 1892 w Waseca (Minnesota), zm. 28 IX 1987 w Waszyngtonie) był amerykańskim prawnikiem i kongresmenem, w latach 1943–1977 członkiem Izby Reprezentantów Stanów Zjednoczonych ze stanu Indiana z ramienia Partii Demokratycznej. Z zawodu prawnik (advokat, sędzia), podczas I wojny światowej służył w Marynarce Wojennej USA. W 1977 r. wchodził w skład Komitetu Medalu Katyńskiego. Brak w jego amerykańskim opublikowanym biogramie informacji o przewodniczeniu Komisji w sprawie Katynia. Zob. *Biographical Directory of the United States Congress 1774–2005*, Washington 2005, s. 1488.

¹⁵ Roman Conrad Pucinski (ur. 13 V 1919 w Buffalo, zm. 25 IX 2002 w Chicago) był amerykańskim politykiem demokratycznym z Chicago (Illinois), przedstawicielem USA w latach 1959–1973 i radnym 41. Okręgu Chicago w latach 1973–1991. Uważany był za wieloletniego przywódcę Polonii chicagowskiej i reprezentował jej interesy w Waszyngtonie wraz z kongresmanem Danem Rostenkowskim. Matka Pucinskiego prowadziła w USA podczas II wojny światowej polonijną rozgłośnię, która podejmowała temat Katynia, spotykając się z próbami cenzury ze strony władz. Zob. *Zbrodnia katyńska w kręgu zbrodni i klamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010, s. 92–94.

gdy Niemcy w 1943 r. odkryli ciała tysięcy Polaków. Wśród osób zeznających przed komisją byli m.in. premier Stanisław Mikołajczyk, Józef Czapski, który zajmował się poszukiwaniem „zaginionych” polskich oficerów, a także Tadeusz Romer, były polski ambasador w ZSRS. Amerykańscy śledczy nie mieli wątpliwości, że to Związek Sowiecki odpowiada za zagładę Polaków. Na nic zdały się protesty przedstawicieli ZSRS, którzy w czasie tych prac zaatakowali kongresmanów za „odgrzewanie hitlerowskiej prowokacji w tzw. sprawie Katynia”. Przed Komisją Maddena ukuto termin „katynizm” na określenie szczególnie okrutnych zbrodni wojennych. Wnioski amerykańskiej komisji także były jednoznaczne: *odpowiedzialnych za zbrodnię katyńską trzeba postawić przed międzynarodowym sądem*. Po przesłuchaniach w Stanach Zjednoczonych członkowie komisji stwierdzili, że nie mogą prowadzić skutecznie śledztwa bez wystąpienia dostępnych tylko w Europie świadków. W marcu 1952 r. komisja zwróciła się do Izby Reprezentantów z projektem rezolucji Izby nr 539, dającej zgodę na przyjmowanie zeznań za granicą. 11 III 1952 r. Izba Reprezentantów większością głosów zaaprobowała rezolucję nr 539. Dziewięć dni później Izba przyjęła jeszcze rezolucję nr 556, zabezpieczającą sześćdziesiąt pięć tysięcy dolarów na poczet dalszych kosztów dochodzenia katyńskiego. Uchwalenie rezolucji Izby nr 539 otworzyło przed komisją Maddena nowe możliwości działania za oceanem. W kwietniu 1952 r. komisja przeprowadziła dwie serie przesłuchań, pierwszą w Londynie, drugą we Frankfurcie nad Menem, a jej podkomisja udała się do Neapolu. W Anglii, Niemczech i we Włoszech zeznawali m.in. najważniejsi przebywający na wygnaniu polscy politycy i wojskowi, niemieccy generałowie oraz czterej członkowie Międzynarodowej Komisji Lekarskiej, która w 1943 r. potwierdziła odpowiedzialność sowiecką za zbrodnię z 1940 r.¹⁶

W reżimowej Polsce, jak trafnie zauważył W. Wasilewski, „poczucie zagrożenia, jakie działania komisji katyńskiej Kongresu USA niosły dla komunistycznego fałszerstwa, zadecydowało o rozpętaniu przez komunistów w 1952 r., największej w dziejach sprawy katyńskiej, sterowanej z Moskwy, kampanii propagandowej mającej na celu podtrzymanie

¹⁶ Por. W. Wasilewski, *Propaganda kłamstwa kontra „Komisja Katyńska” Izby Reprezentantów USA*, [w:] *Między prawdą a kłamstwem*, red. M. Tarczyński, (seria „Zeszyty Katyńskie” nr 23), Warszawa 2008, s. 102–131.

Kłamstwa Katyńskiego¹⁷. Odpowiednia była reakcja MBP. Dyrektor V Departamentu Julia Brystygierowa wydała 12 III 1952 r. *Instrukcję nr 6/52* nakazującą ujawnienie osób i grup „rozpowszechniających oszczercze wersje w sprawie Katynia”. W *Instrukcji* m.in. zapisano: „[o]soby, którym udowodniono prowokacyjne szerzenie oszczerstw, kolportowanie broszur hitlerowskich i fałszowanych przez okupacyjne władze niemieckie dokumentów »katyńskich«, osoby, którym udowodniono pisanie anonimowych napisów i hasel w miejscach publicznych, wydawanie i kolportowanie ulotek oraz organizatorów zbiorowego słuchania audycji katyńskich »Głosu Ameryki« itp., należy aresztować i pociągnąć do odpowiedzialności sądowej”¹⁸.

Katyni – zbrodnia wojenna, czy akt ludobójstwa?

Do dnia dzisiejszego zbrodnia katyńska nie została uznana za akt ludobójstwa (z ang. *genocide*)¹⁹, a jedynie jako zbrodnia wojenna, winni nie zostali ukarani (choćaby symbolicznie). Z prawnego punktu widzenia, istotne było to, czy pozostanie ona niepodlegającą przedawnieniu i nieukaraną zbrodnią wojenną, dokonaną na jeńcach wojennych i polskich więźniach, czy zbrodnią ludobójstwa, która to kwalifikacja prawna nie została współcześnie potwierdzona przez żadne orzeczenie prokuratury ani sądownictwa Federacji Rosyjskiej. Główna Prokuratura Wojskowa Rosji w latach 1990–2004 prowadziła śledztwo nr 159 w „Katyńskiej sprawie karnej”, które w ostateczności umorzyła. Pociągnęło to za sobą dalsze implikacje tej sprawy. Jedną z nich były tzw. „Skargi katyńskie” złożone przeciwko Rosji do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²⁰. Ich wyrok nie przyniósł skarżącym pełnej satysfakcji, choć siedmioosobowy skład sędziowski orzekł, że w Katyniu popełniono zbrodnię wo-

¹⁷ W. Wasilewski, *Kongres USA wobec Zbrodni Katyńskiej (1951–1952)*, [w:] *Zbrodnia katyńska w kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010, s. 108.

¹⁸ IPN BU, 01439/91, Instrukcja Dyrektora Departamentu V MBP płk. Julii Brystygier nr 6/52, 12 marca 1952 r., k. 324–325.

¹⁹ W XX w. zbrodniami ludobójstwa ZSRR były: wielki głód na Ukrainie, operacja polska NKWD (1937–1938), zbrodnia katyńska, Kuropaty, Bykownia.

²⁰ Kolidacje tego zagadnienia przedstawili I.C. Kamiński i E. Łosińska w publikacji *Skarga katyńska*, Warszawa 2015.

jenną, a zaskarżony wyrok rozpatrywała Wielka Izba Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w składzie 17 sędziów²¹. Wyrok ten nie podlega zaskarżeniu przez żadną ze stron i jest ostateczny. Nadal sprawa zbrodni katyńskiej uwikłana jest w wielką politykę i wszystko skazuje na to, że nigdy się od niej nie uwolni²².

Polska legislatura po 1989 r. w sprawie pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej

W III Rzeczypospolitej sprawa Katynia, po pół wieku od jej dokonania, doczekała się legalnych uchwał polskiego parlamentu. Dotychczas wydano pięć uchwał oraz jedno oświadczenie w sprawie zbrodni katyńskiej. Były to chronologicznie:

- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 III 1990 r. w sprawie Katynia²³.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 IV 1990 r. w sprawie Katynia²⁴.
- Oświadczenie Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 XI 1992 r. o zbrodni katyńskiej²⁵.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 VI 1995 r. upamiętniająca 55. rocznicę zbrodni katyńskiej²⁶.

²¹ W żadnym z dokumentów orzekających, Trybunał nie użył określenia „ludobójstwo” („genocide”). Sędziowie uznali, że morderstwo polskich oficerów w Katyniu było zbrodnią wojenną, która nie ulega przedawnieniu. Zob. *Zbrodnia Katyńska przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. dokumentów przedłużonych przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w postępowaniach przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w sprawie „Janowiec i inni przeciwko Rosji”*, [Wyd. MSZ], Warszawa 2015.

²² Zob. W. Materski, *Problem rehabilitacji ofiar zbrodni katyńskiej w stosunkach polsko-rosyjskich*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2012, nr 1 (2), s. 39–53.

²³ Monitor Polski [dalej: M.P.] 1990, nr 11, poz. 80. Data wejścia w życie: 30.03.1990. Data uchylenia: 25.11.1991.

²⁴ M.P. 1990, nr 18, poz. 136. Data wejścia w życie: 9.05.1990, data uchylenia: 25.11.1991.

²⁵ M.P. 1992, nr 36, poz. 261. Data wejścia w życie: 13.12.1992. Status aktu prawnego: uznany za uchylony.

²⁶ M.P. 1995, nr 30, poz. 346. Data wejścia w życie: 10.07.1995.

- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 IV 2000 r. upamiętniająca 60. rocznicę zbrodni katyńskiej²⁷.
- Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 IV 2006 r. w sprawie rocznicy Zbrodni Katyńskiej²⁸.

W 2020 r. minęło 80 lat od tego, nie mającego w dotychczasowych dziejach Polski, ludobójstwa²⁹.

W Polsce od 2008 r. wprowadzono Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej, który jest polskim świętem państwowym obchodzonym rokrocznie 13 kwietnia, a uchwalonym 14 XI 2007 r. poprzez aklamację Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w celu oddania hołdu ofiarom zbrodni katyńskiej. Dzień Pamięci obchodzony jest w rocznicę opublikowania przez Niemców w 1943 r. informacji o odkryciu w Rosji masowych grobów oficerów Wojska Polskiego. „W hołdzie Ofiarom Zbrodni Katyńskiej oraz dla uczczenia pamięci wszystkich wymordowanych przez NKWD na mocy decyzji naczelnych władz Związku Sowieckiego z 5 III 1940 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanawia dzień 13 kwietnia Dniem Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej”³⁰.

„Gadzinowa” prasa wojenna jako źródło historyczne

Podczas II wojny światowej zarówno Niemcy, jak i Sowieci wydawali polskojęzyczną prasę, w której m.in. w zawołowany sposób usiłowali wpływać na rozumienie, opinię i postawy narodu polskiego. Prasa owa, nazywana „gadzinową” podawała również informacje odnośnie zbrodni katyńskiej. Jej duże nakłady i tytuły dawały wiele do myślenia. Nierzadko teksty były przedrukowywane z jednego tytułu do innego. Nadto, redagujący ją dokonywali w treściach „korekt”, przeinaczeń, celem osią-

²⁷ M.P. 2000, nr 11, poz. 198. Data wydania: 13.04.2000. Status aktu prawnego: obowiązujący.

²⁸ M.P. 2006, nr 32, poz. 349. Data wejścia w życie: 26.04.2006.

²⁹ Wielu naukowców podnosi i porównuje ludobójstwo wołyńskie z lat 40. XX w. (zwane „rzezią wołyńską”) do ludobójstwa w Katyniu, pod względem ilości ofiar. Zob. J. Kurczab, *Zbrodnia katyńska jako ludobójstwo. Próba systematyzacji kwalifikacji prawnokarnej*, „Dzieje Najnowsze” 2017, t. 49, nr 3, s. 27–47.

³⁰ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie ustanowienia Dnia Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej (M.P. 2007, nr 87, poz. 944).

gnięcia pożądanego efektu czytelniczego. Należy zaznaczyć, że „gadzinówki” powstały w miejsce zlikwidowanej prasy polskiej. Ich celem było dotarcie do społeczeństwa, „postulowanie się językiem narodu zwalczanego dla infiltracji ideologii sprzecznej z podstawowymi interesami tego narodu”³¹. Prasa ta realizowała niemieckie cele polityczne, jednocześnie przybierając pozory prasy polskiej. Tworzona była głównie przez Polaków, pod niemieckim ścisłym nadzorem. Polskie podziemie wielokrotnie wzywało naród polski do bojkotu owej prasy, nazywając ją „gadzinówkami”, „szmatławcami”, kurwarami”. Podobnie nazywano prasę takiej proveniencji w czasie stanu wojennego w Polsce. Zawarte w wielu jej tytułach wywiady, wypowiedzi, listy członków delegacji Komisji Katyńskiej w 1943 r., służyły po II wojnie światowej aparatowi bezpieczeństwa w Polsce jako dowody rzeczowe w ściganiu i postępowaniach przeciw świadkom, zwłaszcza wchodzącym w skład tychże delegacji w 1943 r. Do dnia dzisiejszego część badaczy przyjmuje bezkrytycznie zawarte w tejże prasie informacje, nie zagłębiając się w cele, jakim ona służyła i nie zawsze konfrontując je z dostępnymi innymi źródłami.

Jednym z tytułów owych „gadzinówek” był „Goniec Krakowski”, wydawany przez Niemców w latach wojny³². Warto zacytować dłuższy passus z tegoż dziennika, odnośnie pobytu w 1943 r. delegacji PCK w Katyniu:

„Smoleńsk, 19 kwietnia [1943 r.]. (Od specjalnego korespondenta „Telepressu”). Fakt odkrycia masowych grobów oficerów polskich, pomordowanych w podstępny sposób przez komisarzy bolszewickich w lesie koło wsi Gniazdow-Katyn odbił się głośnie echem w narodzie polskim. Kilka dni po pierwszej komisji, której członkowie pochodzili ze wszystkich warstw społeczeństwa, do Gniazdowa udała się specjalna Komisja Polskiego Czerwonego Krzyża, mająca za zadanie przeprowadzenie identyfikacji zwłok. W skład komisji wchodził: ks. kanonik Jasiński Stanisław, dr medyc[yn]y Szebesta Adam, dr medyc[yn]y Prażłowski Tadeusz, Plap-

³¹ T. Cieślak, *Z historii niemieckiej prasy w języku polskim*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1969, t. 8, z. 4, s. 569.

³² Wydawany w języku polskim w latach 1939–1945 w nakładzie 60 tys. egz., zaliczany do tzw. „prasy gadzinowej”. Szerzej: T. Wolsza, *Gadzinówki przed sądem Polski Ludowej (1946–1949)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2014, nr 12, s. 349–381.

pert³³ Stanisław i red. Marian Maak z Krakowa oraz hr. Kazimierz Skarżyński, Ludwik Rojkiewicz, Jerzy Wędlinowski, dr Hieronim Bartoszewski, Stefan Kołodziejcki, Pokorski Zygmunt i Roman Banach z Warszawy. Po przybyciu do Smoleńska członkowie komisji P.C.K. wzięli udział w Mszy żałobnej za dusze pomordowanych oficerów polskich, celebrowanej przez ks. kanonika Jasińskiego.

Bezpośrednio potem delegacja udała się do lasu pod Katyniem, gdzie członkowie komisji zwiedzili groby, naocznie przekonali się o ogromie tej strasznej zbrodni, przeprowadzili rozmowę z miejscową ludnością, przy czym lekarze, wchodzący w skład komisji, dokonali oględzin zwłok. Ks. kanonik Jasiński odprawił przy tej okazji egzekwie nad grobami i posypał szczątki bohaterów grudkami ziemi, przywiezionej z Ojczyzny.

W celu zapoznania się z dokonanymi już pracami, delegacja miała możliwość oglądnięcia dokumentów osób już zidentyfikowanych.

W godzinach popołudniowych przedstawiciele PCK powrócili do Smoleńska, przy czym trzech urzędników biura informacyjnego PCK Zarządu Głównego w Warszawie pozostało na miejscu, celem dalszego kontynuowania rozpoczętych prac.

Odkopane zwłoki oficerów polskich po zidentyfikowaniu, pochowane będą na świeżo założonym cmentarzu. Każdy grób będzie chwilowo oznaczony numerem kolejnym pod którym wpisane będą dane identyfikacyjne. Ze względu na ogrom prac, przewidziane jest wysłanie dalszych pracowników PCK, jak również kilka lekarzy-specjalistów³⁴.

Informacje, wraz z listą ofiar katyńskich publikowano codziennie (w każdym numerze). Jest to o tyle istotne, że Niemcy usiłowali ocieplić swój wizerunek zarówno wobec narodu polskiego, jak i opinii światowej. Jednym z celów propagandowych, jaki im przyświecał, była deprecjacja Sowietów, wskazanie winnych, a nawet usiłowanie udowodnienia, że w obozach niemieckich przestrzegane są prawa człowieka, jak i standardy międzynarodowe. Nie mieli jednak ku temu moralnego prawa, będąc równocześnie zbrodniarzami wojennymi.

³³ W oryginale: Klappert.

³⁴ Członkowie PCK zajmują się pracą zidentyfikowania, „Goniec Krakowski” 1943, nr 92, s. 1.

Kobiety – zapomniane ofiary katyńskie

Na ogół pomija się fakt, że na „ukraińskiej liście katyńskiej” znajdują się nazwiska 54 kobiet. Były to osoby aktywne w życiu społecznym i politycznym: nauczycielki, ziemianki, a także funkcjonariuszki służb mundurowych (strażniczki więzienne, policjantki) oraz tajne współpracownice polskich służb śledczych, wywiadu wojskowego i konspiratorki ZWZ. Niektóre były działaczkami niepodległościowymi jeszcze przed powstaniem II RP. Wśród ofiar zbrodni katyńskiej nie jest łatwo znaleźć kobiece nazwiska, stanowią bowiem nikły ich procent. Nie można jednak pominąć ich obecności i warto ją podkreślać – w społecznej bowiem opinii zbrodni katyńska nie obejmowała kobiet-cywili³⁵. W samym natomiast Katyniu została zamordowana jedyna kobieta-pilot (jako żołnierz) Janina Antonina Lewandowska³⁶. Była córką gen. Józefa Dowbora Muśnickiego. Po latach jej losy opisane zostały w zbeletryzowanej powieści³⁷. Nazwisko jej widnieje na tablicy pośród innych ofiar NKWD³⁸. W katedrze polowej Wojska Polskiego znajduje się kaplica katyńska. Na dwóch jej ścianach wryto około 15 tysięcy nazwisk oficerów WP i policjantów spoczywających na polskich cmentarzach wojennych w Katyniu, Miednoje i w Charkowie. W październiku 2005 r. kaplicę uzupełniono o kolejne tablice z 3435 nazwiskami obywateli RP z tzw. Ukraińskiej Listy Katyńskiej, których grobów dotąd nie odnaleziono³⁹.

³⁵ Zob. R. Piątek, D. Siemińska, *Polki – ofiary represji komunistycznych na tzw. ukraińskiej liście katyńskiej w świetle źródeł archiwalnych i archeologicznych*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej” 2015, nr 65, s. 3–27.

³⁶ Janina Antonina Lewandowska z domu Dowbor-Muśnicka (ur. 22 IV 1908 w Charkowie, zm. 22 IV 1940 w Katyniu) była polskim pilotem szybowcowym i samolotowym; podporucznik pilot lotnictwa Wojska Polskiego II RP, pośmiertnie (w 2007 r.) awansowana na stopień porucznika. Jej mini-biogram w: *Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000, s. 343.

³⁷ Zob. M. Nurowska, *Pamiętnik znaleziony w Katyniu*, Warszawa 2018.

³⁸ A.D. [Anna Dąbrowska], *Taka dzielna kobieta*, „Polska Zbrojna”, 12 kwietnia 2017 r. (numer okazyjny), s. 7.

³⁹ Katedra Polowa Wojska Polskiego pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, <https://katedrapolowa.pl/kaplica-katynska/> [dostęp: 5.02.2021].

Zbrodnia katyńska na procesie w Norymberdze

Sprawa zbrodni katyńskiej powróciła po wojnie na wokandę podczas procesu niemieckich zbrodniarzy wojennych w Norymberdze. W dniu 13 II 1946 r. sowiecki prokurator płk Pokrowski oskarżył o popełnienie masowej zbrodni w Katyniu żołnierzy Wehrmachtu dowodzonych przez płk Arensa z Centrum Łączności Grupy Armii „Środek”, a jako dowód przedstawił kłamliwe sprawozdanie opracowane przez Komisję Specjalną Burdenki. Przedstawił również trzech świadków: Markowa, Prozorowskiego i Bazylewskiego. Pomimo ich zeznań, i wysiłków sowieckich oskarżycieli, zeznania niemieckich oficerów oczyściły ich z postawionych im zarzutów. W efekcie sprawa Katynia „zniknęła” z procesu norymberskiego. Kiedy jeden z obrońców niemieckiej generalicji, dr Hans Laternser⁴⁰ zapytał: „Czy mogę zadać oskarżeniu pytanie: kto ma być odpowiedzialny w sprawie Katynia?” – prezes sądu, sędzia Lawrance powiedział: „Proponuję nie odpowiadać na pytania tego typu”. Oskarżyciele sowieccy powstrzymali się od dalszego postępowania. Kiedy 30 IX 1946 r. ogłoszono w Norymberdze wyroki sądowe, nie było w nich wątku katyńskiego⁴¹.

Świadkowie z 1943 r. w orbicie zainteresowań aparatu bezpieczeństwa

Od kwietnia do maja 1943 r. kilkudziesięciu obywateli polskich wizytowało, z inicjatywy Niemców, miejsca zbrodni na jeńcach wojennych.

⁴⁰ Hans Laternser (ur. 3 sierpnia 1908 r. w Diedenhofen, zm. 21 lipca 1969 r. we Frankfurcie nad Menem). Był niemieckim prawnikiem znanym jako obrońca w procesach nazistowskich i zbrodniach wojennych. Odegrał kluczową rolę w procesach Auschwitz w latach 60. XX w. Reprezentował kilku oskarżonych w procesach norymberskich (m.in. Alberta Kesselringa i Ericha von Mansteina). Zob. *Final report to the Secretary of the Army on Nuernberg war crimes trials under Control Council Law*, Washington 1950, s. 324; D.O. Pendas, *The Frankfurt Auschwitz Trial, 1963–1965. Genocide, History, and the Limits of the Law*, Cambridge 2006, s. 93–95.

⁴¹ Szerzej: A. Basak, *Historia pewnej mistyfikacji. Zbrodnia katyńska przed Trybunałem Norymberskim*, Wrocław 1993.

Według wyliczeń T. Wolszy było ich ponad pięćdziesięciu⁴². Byli to przedstawiciele: PCK (delegacje z Krakowa i Warszawy): dr Hieronim Bartoszewski, Roman Banach, Władysław Buczak, Stefan Cupryjak, Adam Godzisz, Antoni Godzik, Gracjan Jaworowski, Hugon Kassur, Stefan Kołodziejcki, Franciszek Król, Jan Mikołajczyk, Ferdynand Płonka, Zygmunt Pohorski, Stanisław Plappert, dr Tadeusz Susz-Pragłowski, Ludwik Rojkiewicz, Kazimierz Skarżyński, dr Adam Szebesta, dr Marian Wodziński i Jerzy Wodzinowski), RGO (1 osoba), Polskiego Komitetu Opiekuńczego (2 osoby), dziennikarze i literaci (11 osób), robotnicy z zakładów pracy (14 osób), jeńcy z niemieckich oflagów w Woldenbergu, Neubrandenburgu i Gross Born (6 osób, 2 nie dotarło), inni (6 osób). Nie jest to lista kompletna⁴³. Szczególnym miejscem wizyty była wieś Kozie Góry (Katyń). Nadto, dr Jan Robel, co prawda nie był w Katyniu, jednak wraz ze swoimi współpracownikami w krakowskim Zakładzie Medycyny Sądowej starał się ustalić dokładną listę zamordowanych przez NKWD, badał szczegółowo dostarczone dowody rzeczowe znalezione w dołach katyńskich w 1943 r., sporządzając szczegółową fachową dokumentację. Dlatego też dla komunistów byli oni niewygodnymi świadkami sowieckiej zbrodni. Represje, aresztowania spotkały wielu innych. Dla Sowietów i polskich komunistów ich uczciwe świadectwo o tym, co widzieli, było niebezpieczne przez dziesiątki lat. Nie wszyscy wytrzymali prześladowania. Zdarzały się przypadki odwoływania pierwotnych relacji. Część z owych świadków emigrowała, będąc zagrożona poważnymi konsekwencjami komunistycznymi. Po raz pierwszy byli oni obiektem inwigilacji oraz drobiazgowego śledztwa w latach 1945–1946. Zajmowali się nim na etapie postępowania przygotowawczego prokuratorzy: dr Jerzy Sawicki i dr Roman Martini. W tym okresie prokuratorzy i funkcjonariusze MBP dotarli m.in. do lekarzy: dr. Hieronima Bartoszewskiego, dr. Edwarda Grodzkiego, a także do Stanisława Plapperta, redaktora Mariana Maaka, ks. kan. Stanisława Jasińskiego, Edmunda Seyfrieda, pracowników PCK: Kazimierza Skarżyńskiego i Jerzego Wodzinowskiego oraz robotnika z Krakowa, Franciszka Prochownika. Poddali długotrwałej inwigilacji agenturalnej dr. Adama Szebestę. Natomiast NKWD

⁴² Por. T. Wolsza, *Wojenne i powojenne losy Polaków wizytujących miejsce zbrodni katyńskiej w 1943 roku*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2009, nr 9, s. 8.

⁴³ Ibidem, s. 9 i nn.

aresztowała dr. Kazimierza Orzechowskiego, dr. Jana Zygmunta Robla i Stanisława Kłosowicza. Pomimo intensywnych poszukiwań nie udało się ustalić miejsca pobytu i ująć: Ferdynanda Goetla, Władysława Kaweckiego, Józefa Mackiewicza, Jana Emila Skińskiego i dr. Mariana Wodzińskiego⁴⁴. Następną fazą aresztowań związanych z rzekomą kolaboracją, w tym również ze sprawą katyńską, rozpoczęła się pod koniec lat czterdziestych XX w. Powtórnie zatrzymanego w kraju w 1949 r. krakowskiego literata i dziennikarza Mariana Maaka skazano za kolaborację z Niemcami na 10 lat więzienia⁴⁵.

Warto wspomnieć, że przesłuchiwanym na okoliczność sprawy katyńskiej był także kard. Adam Stefan Sapieha. W dniu 5 VI 1945 r. do protokołu sporządzanego podczas przesłuchania przez prokuratora Martiniego, 78-letni wówczas kardynał zeznał: „W połowie kwietnia 1943 r. przedstawiciele władz niemieckich zwrócili się do mnie z prośbą, abym wyznaczył jakiegoś księdza, który wraz z delegacją polską wyjechałby do Katynia. W sprawie tej interweniował u mnie przewodniczący niemieckiego urzędu »Bevölkerungswesen u. Fürsorge Weirauch«”. Jednakże oprócz niego i inni jeszcze Niemcy przychodzili w tej sprawie do mnie, a z częstotliwością, z jaką się u mnie w tej sprawie pojawiali, oraz z intensywności ich próśb można było wywnioskować, że bardzo im zależało na pozytywnym załatwieniu sprawy. Wyznaczyłem wówczas jako delegata na wyjazd do Katynia ks. kanonika Jasińskiego. Niemniej jedynym motywem mojej decyzji było wyłącznie moje własne przekonanie, że jest rzeczą konieczną wysłać do miejsca, gdzie leżeli tragicznie pomordowani rodacy, kapłana, który winien im oddać ostatnią posługę religijną. Zaznaczam, że gdybym nie powziął tego właśnie przekonania, nie byłbym się przychylił do ciągle ponawianych próśb niemieckich. Po powrocie ks. kanonika Jasińskiego tenże złożył mi sprawozdanie ze swojej misji, przy czym zaznaczył, że stosując się ściśle do otrzymanych przeze mnie instrukcji spełnił wyłącznie tylko swój obowiązek kapłański, wstrzymując się od jakichkolwiek innych wystąpień. Ks. Jasiński wspominał mi o tym, że na miejscu w Katyniu Niemcy usilnie zabiegali u niego o przemówienie chociażby kilku słów do radia, czemu on wówczas odmówił

⁴⁴ T. Wolsza, *Konfabulacje Wacława Pycha w sprawie zbrodni katyńskiej (1952 rok)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2011, t. 10, s. 7–8.

⁴⁵ Ibidem.

w sposób stanowczy, mając na uwadze moje słowa, że misja jego jest wyłącznie misją księdza, którą zrozumiał jako dyrektywę”⁴⁶. Natomiast z duchownych w tym czasie, oprócz kard. Sapięhy i ks. Jasińskiego, przesłuchiwani byli 15 VI 1945 r.: ks. dr Ferdynand Machay, kanclerz Kurii Metropolitalnej w Krakowie ks. Stefan Mazanek oraz ks. prałat Antoni Bystrzonowski. Byli oni ze ścisłego kręgu ks. Jasińskiego⁴⁷.

Władza „ludowa” wobec przedstawicieli polskich w Katyniu w 1943 r.

Bezpośrednio po wkroczeniu na ziemie polskie Armii Czerwonej rozpoczęło się gorączkowe poszukiwanie świadków z 1943 r., wizytujących w 1943 r. miejsce zbrodni w Katyniu. NKWD i polskim służbom zależało na dotarciu do osób, które w jakiegokolwiek formie dzieliły się swoją wiedzą i doświadczeniami z pobytu w Katyniu. Orientowano się doskonale kto i komu udzielał wywiadów, podawał informacje do artykułów, pisał raporty czy sprawozdania. Szukano namiarów zwłaszcza na przedstawicieli PCK, RGO i dziennikarzy. Pierwszym, który przygotował rzetelny raport już 13 IV 1943 r. był Ferdynand Goetel. Raport swój przekazał zarówno szefostwu PCK, jak i kilku osobom z władz Obozu Polski Walczącej (OPW). Kopię (odpis) otrzymał Grundman w „Propagandaamt”, a także Komendant Główny Armii Krajowej (AK) Stefan Rowecki „Grot”. Również przedstawiciel RGO Edmund Seyfried w tym samym dniu przedstawił swój szczegółowy raport, w którym potwierdził wszystkie okoliczności i dane uzyskane na miejscu w Katyniu. Kolejny raport przygotowany był przez ppłk. Stefana Mossora. W sierpniu 1943 r. poprzez AK raport ten trafił do rządu RP na uchodźstwie i Naczelnego Wodza. W dokumencie tym podał, że odnalezione dokumenty z wyraźną chronologią (listy, pocztówki, gazety) kończą się w marcu 1940 r. Do raportu dołączył szkic z miejsca zbrodni oraz pierwszą listę ofiar, która była identyczna z raportami Ferdynanda Goetela i Edmunda Seyfrieda. Obszerny raport z pobytu w Katyniu napisał przedstawiciel PCK Kazimierz Skarżyński. Ponieważ Skarżyński był w drugiej turze przedstawicieli, zapoznał

⁴⁶ A. Przewoźnik, *Zeznanie kardynała*, art. cyt. „Tygodnik Powszechny”. Dodatek: *Katyni powrót opowieści*, 2007, nr 38 (3037).

⁴⁷ Ibidem.

się uprzednio z zawartością szczegółowego raportu F. Goetla. Skarżyński podczas pobytu w Katyniu czynił wnikliwe obserwacje, rozmawiał z Niemcami, a także z niemiecką komisją lekarską. Raport jego składał się z ośmiu punktów. Skwapliwie, bez żadnych zmian opublikowała go prasa „gadzinowa”. Niestety, podczas powstania warszawskiego uległ bezpowrotnie zniszczeniu. Raport przekazał Stefanowi Korbońskiemu oraz Janowi Stanisławowi Jankowskiemu. Po wojnie napisał kolejny raport.

W zasobach Instytutu Pamięci Narodowej znajdują się m.in. archiwalia akt spraw karnych wobec osób, które brały udział jako przedstawiciele Polski, w tym Polskiego Czerwonego Krzyża w 1943 r. w wizycie w Katyniu. W jego oddziale krakowskim zachowało się sporo dokumentów, w tym 19 jednostek archiwalnych akt Prokuratora Specjalnego Sądu Karnego w Krakowie w sprawie przeciwko Ferdynandowi Goetlowi i innym podejrzanym o współpracę z okupantem niemieckim⁴⁸. Sprawę tę formalnie rozpoczęto 12 VI 1946 r. Prowadzono śledztwo z numerem R. Spec. Rpt. 228/45, popularnie określane „katyńskim”. Prowadził je prokurator dr Roman Martini⁴⁹, który już w 1946 r. po powrocie od ministra sprawiedliwości Henryka Świątkowskiego z Warszawy został zamordowany w wynajmowanym przez siebie pokoju w Krakowie. Zagadka jego śmierci do dzisiaj budzi spore kontrowersje i domysły⁵⁰. Śledztwo w sprawie katyńskiej nadzorował zastępca prokuratora generalnego Jerzy Sawicki. Wszczęte zostało po konsultacjach z zastępcą ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRS Andriejem Wyszynskim. Podobne śledztwa, choć ze zrozumiałych względów skromniejsze co do skali działania, wszczęto w innych państwach komunistycznych, m.in. Czechosłowacji i Bułgarii⁵¹.

⁴⁸ IPN Kr 303/1; IPN Kr 303/2; IPN Kr 303/3; IPN Kr 303/4; IPN Kr 303/5; IPN Kr 303/6; IPN Kr 303/7; IPN Kr 303/8; IPN Kr 303/9; IPN Kr 303/10; IPN Kr 303/11; IPN Kr 303/12; IPN Kr 303/13; IPN Kr 303/14; IPN Kr 303/15; IPN Kr 303/16; IPN Kr 303/17; IPN Kr 303/18; IPN Kr 303/19.

⁴⁹ Roman Martini (ur. 1909 w Szczakowej, zm. 30/31 marca 1946 w Krakowie) – dr praw (1934), prokurator. Zob. *Śp. prokurator dr Roman Martini*, „Dziennik Polski” 1946, nr 93, s. 6.

⁵⁰ Por. S.M. Jankowski, *Historia jednego kłamstwa*, „Zeszyty Katyńskie” 2004, nr 19, s. 79–112.

⁵¹ W. Wasilewski, *Kłamstwo Katyńskie – narodziny i trwanie*, [w:] *Zbrodnia katyńska w kręgu prawdy i kłamstwa*, op.cit., s. 84.

Prokuratura Specjalnego Sądu Karnego w Krakowie prowadziła śledztwo przeciwko Ferdynandowi Goetlowi⁵², Janowi Emilowi Skiwskiemu⁵³, dr. Marianowi Wodzińskiemu⁵⁴ i Urbanowi Franciszkowi Prochownikowi⁵⁵, którzy w kwietniu 1943 r. byli na miejscu ekshumacji zamordowanych oficerów polskich w Katyniu (w ramach niemieckiej akcji propagandowej, m.in. polegającej na wysyłaniu przedstawicieli różnych warstw społeczeństwa polskiego do Katynia, aby byli świadkami odkrywania masowych mogił). Według informacji prokuratury dopuszczali się oni w czasie wojny publicznych wypowiedzi, że całkowitą odpowiedzialność za mord w Katyniu ponosi strona sowiecka. Wobec powyższego postawiono ich w stan oskarżenia pod zarzutem „współpracy z okupantem” przyjmując jako podstawę prawną art. 1 par. 2 dekretu PKWN z 31 sierpnia 1944 r. W trakcie śledztwa powoływano na świadków osoby zasłużone dla polskiej kultury⁵⁶, prowadzono przesłuchania w ten sposób, aby w protokołach przesłuchań znalazły się wypowiedzi wskazujące wyłącznie Niemców, jako sprawców zbrodni w Katyniu. W dniu

⁵² Ferdynand Goetel ur. 15 V 1890 r., imię ojca: Walenty. W dniu 25 VI 1945 r. prokuratura wydała zarządzenie o jego aresztowaniu, a w dniu 10 VII 1945 r. został za nim wysłany list gończy.

⁵³ Udzielił on obszernego wywiadu proniemieckiemu „Gońcowi Krakowskiemu”. Powiedział m.in.: „Wszystkie fakty i zeznania świadków dowodzą niezbitie planowości tej akcji i jej wyrafinowania. Sprawa leży zresztą potencjonalnie[!] w możliwościach centralnych władz egzekutywy NKWD. Mam, na myśli mordercze procesy partyjne i krwawe „czystki!”. Zob. *Czerwony bies atakuje kulturę. Wywiad z literatem Skiwskim na temat Katynia*, „Goniec Krakowski” 1943, nr 96, s. 2.

⁵⁴ Marian Wodziński (ur. 8 V 1911 w Tarnowie, zm. 21 VII 1986 w Liverpool) – absolwent Wydziału lekarskiego UJ (1936), dr med., specjalista medycyny patologicznej, żołnierz ZWZ/AK. Napisał on w 1947 r. w Londynie szczegółową relację z jego prac w Katyniu, która złożona została w archiwum PSZ. Opublikowana została w publikacji *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów*, która wydana została w Londynie w maju 1948 r. i doczekała się kilkunastu wydań. Jest to obszerny raport polskiego rządu na uchodźstwie w Londynie poświęcony zbrodni katyńskiej, opracowany przez Józefa Mackiewicza, a później także przez Zdzisława Stahla, z przedmową gen. Władysława Andersa. Zob. B. Popielski, W. Nasitowski, *Cienie Katynia w dokumentach i historii medycyny sądowej*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 1997, t. 47, s. 181–191.

⁵⁵ Prochownik Urban Franciszek, data urodzenia: 26 V 1901, imię ojca: Jan.

⁵⁶ Por. publikację S.M. Jankowski, R. Kotarba, *Literaci a sprawa katyńska - 1945*, Kraków 2004.

15 VI 1945 r. został aresztowany U.F. Prochownik, a 25 czerwca t.r. zostały wydane zarządzenia o aresztowaniu F. Goetla i J.E. Skiwskiego, natomiast 7 VII 1945 r. wydano zarządzenie o aresztowaniu dr. M. Wodzińskiego. Nie zostali oni jednak ujęci, wobec czego prokuratura wystąpiła za nimi listy gończe⁵⁷. W gronie oskarżonych jedynie Jan Emil Skiwski był współpracownikiem Urzędu Propagandy GG, piszącym w prasie „gadzinowej”, m.in. w „Przełomie” (wydawany pod niemiecką kontrolą, a imitującym pismo konspiracyjne). Pozostali oskarżeni nie współpracowali z Niemcami, nie publikowali również tekstów w prasie okupacyjnej na temat wyjazdu do Katynia. Pisarz Ferdynand Goetel wyjechał do Katynia za zgodą władz podziemia, dr Marian Wodziński był członkiem oficjalnej delegacji PCK, a Urban Franciszek Prochownik robotnikiem z fabryki „Zieleniewskiego” w Krakowie. Dowodem w sprawie przeciwko Prochownikowi miał być udzielony przez niego wywiad opisujący jego podróż do Katynia, zamieszczony w kontrolowanym przez Niemców „Gońcu Krakowskim”⁵⁸. Prochownik bronił się przed oskarżeniem twierdząc, że jego wypowiedzi dla „Gońca Krakowskiego” zostały zmanipulowane przez dziennikarza prowadzącego z nim wywiad. Zebrane przez prokuraturę świadectwa osób znających Prochownika zgodnie wykluczały możliwość podjęcia przez niego współpracy z Niemcami w okresie okupacji. Ostatecznie został on wypuszczony z więzienia 1 X 1946 r. i objęty milicyjnym dozorem – raz w tygodniu musiał zgłaszać się na komisariacie MO, obowiązywał go też zakaz opuszczania stałego miejsca zamieszkania bez zgody prokuratora. Czynności śledcze były faktycznie prowadzone do 1946 r., chociaż oficjalnie zostały zakończone w okresie dużo późniejszym, kiedy na mocy amnestii z 27 IV 1956 r.⁵⁹ postanowieniem Prokuratora Wojewódzkiego w Krakowie z dn. 4 IX 1956 r. poszukiwania Ferdynanda Goetla, Jana Skiwskiego i Mariana Wodzińskiego zostały odwołane, a śledztwo umorzone. Natomiast Prochownika wypuszczono na wolność nie znajdując żadnych dowodów jego współpracy

⁵⁷ Listy gończe, w tym za dr. Marianem Wodzińskim opublikowano w ówczesnej reżimowej prasie.

⁵⁸ Zob. *Wrażenia krakowskiego robotnika w lesie pod Katyniem. Specjalny wywiad „Telepressu” z członkiem polskiej delegacji p. Franciszkiem Prochowiakiem, „Goniec Krakowski” 1943, nr 90, s. 1.*

⁵⁹ Zob. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o amnestii (Dz.U. 1956, nr 11, poz. 57).

z Niemcami. Akta zawierają protokoły przesłuchań świadków oraz korespondencję w sprawie, nadto oryginalne tytuły prasy codziennej z lat 1943–1944 z artykułami dotyczącymi Katynia (prasa „gadzinowa” oraz „konspiracyjna”), oryginalne niemieckie broszury i ulotki propagandowe, publikacje: *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn* oraz *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, materiały ikonograficzne z prac Komisji Burdenki⁶⁰, publikację *Prawda o Katyniu* wydaną nakładem Związku Patriotów Polskich w ZSRR. Nadzorem, postępowaniami śledczymi oraz obserwacją i analizami objęci byli pozostali członkowie komisji, którzy byli delegowani w 1943 r. do Katynia, w tym ppłk Stanisław Plappert.

„Przestępstwa” wobec władzy „ludowej”, czyli mówienie, pisanie i przekazywanie prawdy, w tym w sprawie katyńskiej były przez prawie pół wieku komunizmu w Polsce z całą bezwzględnością ścigane i karane. Do tego celu wykorzystywano między innymi tzw. dekret sierpniowy z 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego⁶¹, a także art. 22, dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa. W przypadku tego pierwszego dekretu jego początkowe cztery artykuły przewidywały karę śmierci. Był to zresztą dekret, który

⁶⁰ Komisja Nikołaja Burdenki była radziecką specjalną komisją śledczą powołaną 13 I 1944 r. przez Biuro Polityczne KC WKP(b) w celu udowodnienia tezy, że zbrodnia katyńska na oficerach Wojska Polskiego dokonana wiosną 1940 r. przez NKWD na polecenie tego samego Biura Politycznego KC WKP(b) została popełniona przez Niemców w 1941 r. Przewodniczącym Komisji był Nikołaj Burdenko (1876–1946), członek Akademii Nauk ZSRR, neurochirurg, główny chirurg Armii Czerwonej, który pod koniec życia przyznał, że rozstrzelania polskich oficerów dokonało NKWD w 1940 r. Dokonano ekshumacji zamordowanych, a funkcjonariusze NKWD umieszczali w grobach sfałszowane dokumenty, a także nauczyli zeznań fałszywych świadków. Wszystkich, którzy twierdzili, że w morderstwach maczało palce NKWD likwidowano lub zsyłano do gułagów. Efekty pracy komisji Burdenki zostały opisane w dokumencie „Informacja w sprawie dochodzenia wstępnego w tak zwanej sprawie katyńskiej”. Zob. np. N. Nowotnik, *Komisja Burdenki – fundament kłamstwa katyńskiego*, „Kombatant. Biuletyn Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych” 2016, nr 4 (304), s. 26–29.

⁶¹ Zob. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1944, nr 4, poz. 16).

posłużył komunistom do rozprawy z polskim podziemiem niepodległościowym. Szczególnie aktywnie aparat sądowniczy karał w pierwszej połowie lat 50. XX. w. Po 1956 r. dominowały represje milicyjno-ubeckie.

Warto sięgnąć również po inne archiwalia, w tym zgromadzone w Instytucie Pamięci Narodowej. Pośród wielu na uwagę zasługują:

Sprawa obiektowa dot. ustaleń w sprawie zamordowania polskich oficerów w Katyniu w 1940 r., sygn. IPN BU, 00231/124 t. 1–3.

Akta te zawierają m.in. wykazy świadków zbrodni zamieszkujących po wojnie na terenie Polski oraz ich relacje, raporty i oświadczenia, informacje dotyczące działalności tzw. „Komisji Katyńskiej” Kongresu USA, doniesienia agenturalne, fotokopie wycinków prasowych, listy świadków zbrodni nadsyłane do gazet, korespondencję, różne informacje, wyciągi z list ofiar zbrodni katyńskiej, informacje o odnalezionych w archiwum Kurii Krakowskiej dokumentach dotyczących polskich oficerów, jeńców obozu w Kozielsku, w tym opis zawartości poszczególnych kopert, notatki służbowe oraz zdjęcia z ekshumacji grobów w Katyniu w 1943 r., dokumenty podrózne i delegację Jana Mikołajczyka, członka Komisji Technicznej PCK badającej groby w Katyniu.

Depozyt Edmunda Seyfrieda (naczelnego dyrektora Rady Głównej Opiekuńczej w Krakowie): działalność Rady Głównej Opiekuńczej i Polskiego Czerwonego Krzyża w czasie okupacji, działacze, mord w Katyniu, wizyta w Smoleńsku-statut Rady Głównej Opiekuńczej, notatki, zeznania, zaproszenia, sprawozdania, relacje, korespondencja, sygn. IPN BU, 1559/90.

Depozyt Tadeusza Macińskiego: odkrycie polskich grobów w Katyniu-pismo Ferdynanda Goetla do Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża z 13-04-1943 r. (odpis). „Oficjalny wykaz rozpoznanych Polaków w grobach w Katyniu p. Smoleńskiem przedstawiony Polskiemu Czerwonemu Krzyżowi” (odpis), sygn. IPN BU, 1559/318.

Mord polskich oficerów w lesie katyńskim – materiały Ministerstwa Propagandy III Rzeszy z 1943 r., dokumentujące mord sowiecki w Katyniu, sygn. IPN BU, 0546/126.

W aktach tych zdeponowano korespondencję, odpisy protokołów przesłuchań świadków (w tym polskiego oficera i sowieckiego jeńca wojennego w okresie od 24 września do 2 listopada 1939 r., Franciszka Cichego), odpisy dalekopisów z informacjami poszczególnych sprawozdawców wojennych dotyczące mordu i prac ekshumacyjnych w lesie

katyńskim, sprawozdania i inne materiały informacyjne na podstawie zeznań świadków i członków międzynarodowej komisji uczestniczącej w pracach ekshumacyjnych.

Ponadto wiele materiałów dotyczących sprawy Katynia rozproszonych jest w aktach archiwalnych poszczególnych oddziałów IPN. Warto zwrócić uwagę na sprawę i proces Kurii Krakowskiej, w których przewija się wątek katyński. Podczas rewizji w 1952 r., dokonanej przez funkcjonariuszy UB, natrafiono m.in. na zdeponowane w siedzibie kurii archidiecezjalnej w Krakowie dokumenty katyńskie. W jednym z dokumentów krakowskiej „bezpieki” datowanym na 1 XII 1952 r. zapisano:

„W dniu 25.11.[19]52 r. za przechowywanie dokumentów zamordowanych w lesie katyńskim, oraz za przechowywanie większej ilości dolarów i monet złotych w archiwum i piwnicach kurii metropolitalnej w Krakowie zostali aresztowani następujący księża:

1. ks. Przybyszewski Bolesław kanclerz kurii metropolitalnej w Krakowie.
2. ks. Schmidt Rudolf proboszcz parafii w Krzeszowicach pow. Chrzanów, b. kapelan kard. Sapiehy i arcybiskupa Baziaka.
3. ks. Skowron Czesław archiwariusz kurii metropolitalnej w Krakowie.

Wszyscy wyżej wymienieni są oddani do dyspozycji Wydziału Śledczego tut. Urzędu [WUBP w Krakowie] celem prowadzenia dalszego śledztwa⁶². Od końca lat 40. XX w. miała miejsce w Polsce komunistyczna nagonka na Kościół i duchowieństwo, osiągając apogeum w latach 50. Komuniści skwapliwie analizowali i dokumentowali każdą otrzymaną w sprawie katyńskiej informację, aby użyć ją przeciwko konkretnym osobom. Jednym z bardzo wielu przykładów represji może być zapis odnośnie ks. Jana Wójtowicza z diecezji tarnowskiej, aresztowanego 5 V 1952 r., gdzie aparat bezpieczeństwa podawał, że oprócz zarzucanych mu innych czynów „w marcu 1952 r. porozumiał się z Maruszem-Woroniczem w przedmiocie przekazania do ambasady USA fałszywych wiadomości o zamordowaniu oficerów polskich w Katyniu⁶³. Podobnie

⁶² IPN Kr, 039/2, t. 4, k. 33, Meldunki i informacje dot. działalności kleru, Pismo z 1.12.1952 r. Kler świecki.

⁶³ Ibidem, k. 47, Informacja z 17.02.1953 r.

ks. Jan Lech, aresztowany w tejże sprawie miał postawione zarzuty o charakterze szpiegowskim, jak też związane ze zbrodnią katyńską⁶⁴.

Szczególny charakter i wyjątkową wartość mają archiwalia zgromadzone w Archiwum Akt Nowych. Mowa o *Zbiorze dr. Stefana Uhmy do historii Polskiego Czerwonego Krzyża w latach 1939–1945*, a oznaczonym sygnaturą 762. Składa się na niego 12 serii zawierających 68 opisanych jednostek archiwalnych. Są to akta Okręgu Krakowskiego PCK i innych Okręgów w języku polskim i niemieckim w formie maszynopisów i rękopisów. Stanowią pierwszorzędne źródło do dziejów Polskiego Czerwonego Krzyża w latach 1939–1945. Nadto w Archiwum Narodowym w Krakowie odnaleziony został maszynopis pracy dr. S. Uhmy poświęconej historii Polskiego Czerwonego Krzyża w Krakowie i Małopolsce zatytułowany „Polski Czerwony Krzyż na Ziemi Krakowskiej”.

Współczesne rosyjskie próby relatywizmu zbrodni katyńskiej

Bezspornym jest fakt, że wiosną 1940 roku NKWD wymordowało tysiące polskich oficerów przebywających w sowieckich obozach, których pochowało w masowych grobach w Katyniu. W 1943 r. nazistowskie Niemcy oficjalnie poinformowały świat o tej masakrze. Komuniści bezlitośnie próbowali winić Niemców. Przedstawiciele Polski udali się do Katynia. Byli naocznymi świadkami odkrycia prawdy o masowym morderstwie. Kłamstwo propagowane przez reżim komunistyczny przez pół wieku oficjalnie strona rosyjska zdementowała dopiero w 1990 r., Rosja oficjalnie przyznała się do winy. W następną rocznicę zbrodni sowiecka agencja prasowa po raz pierwszy w historii poinformowała, że za zabójstwo polskich oficerów odpowiedzialne jest sowieckie NKWD.

W dniach 16–18 XI 2020 r. odbyła się w Ostaszkwie (obwód twerski) konferencja zorganizowana przez Rosyjskie Towarzystwo Wojskowo-Historyczne (RWIO), powstałe w 2012 r. Rezolucja RWIO z listopada 2020 r. usiłuje podważyć sowieckie sprawstwo zbrodni katyńskiej. Należy podkreślić, że RWIO ma powiązania z Kremlem, „relatywizuje” zbrodnię katyńską i przedstawia Polskę jako kraj tradycyjnie wrogi ZSRS,

⁶⁴ Zob. K. Talarek, *Kapłani diecezji tarnowskiej aresztowani i więzieni przez władze komunistyczne w latach 1946–1955*, Tarnów 2010, s. 109–125.

zaś zagładę polskich oficerów „jako zemstę” wobec Sowietów. Uczestniczący w konferencji RWIO deputowany do Dumy Państwowej Aleksiej Czepa zapowiedział, że jest gotowy do wystąpienia z inicjatywą w sprawie anulowania uchwały Dumy, mówiącej o odpowiedzialności za zbrodnię ZSRR, która została ogłoszona 26 XI 2010 r. Kilka dni po zakończonej konferencji, ukraiński prokurator poinformował, że NKWD mogło zamordować o 3,7 tys. Polaków więcej, niż dotąd sądzono⁶⁵. Zbrodnia katyńska była i jest nadal związana z polityką.

Podsumowanie

Przy pomocy terroru, przemocy, zwłaszcza psychicznej i prześladowań, komuniści za wszelką cenę dążyli do zatarcia pamięci o zbrodni katyńskiej w polskim społeczeństwie. Stąd też intensywne komunistyczne poszukiwania świadków z Katynia, a także ich dręczenie. Nadrzędną sprawą było przez ponad pół wieku ukrywanie przez komunistów prawdy o sowieckim ludobójstwie Polaków w Katyniu i innych miejscach haniebnej kaźni. Wersja o winie i przypisywaniu jej na konto hitlerowskich Niemiec obowiązywała we wszystkich reżimowych publikacjach, mass mediach. Niebagatelną rolę pełniła w tym względzie komunistyczna cenzura. Świadkowie i eksperci polscy oddelegowani w 1943 r. do uczestnictwa w ekshumacjach, a także wizjach lokalnych w Katyniu tuż po zakończeniu II wojny światowej byli nękanymi przez ówczesny aparat bezpieczeństwa. Nielicznym udało się opuścić Polskę, będąc intensywnie poszukiwanymi za głoszenie „niepoprawnej” politycznie wersji o Katyniu, a pozostałych w kraju wszelkimi dostępnymi (również pozaprawnymi) metodami zmuszano do zmiany wersji zeznań. Tę wersję, obowiązującą w latach 1943–1989, określa się jako „kłamstwo katyńskie”. Polacy, którzy odważyli się mówić, pisać prawdę o Katyniu, byli w majestacie komunistycznego prawa sądeni i surowo karani. Prawda o katyńskich katach i ich ofiarach była publikowana za granicami Polski. Pewien przełom nastąpił w latach 80. XX w. W drugim obiegu kolportowano praw-

⁶⁵ M. Maciorowski, *Ale Historia. Rosja neguje Katyń, a Ukraina informuje o nowych dotychczas śmiertelnych*, „Wyborcza.pl” (e-wydanie), <https://wyborcza.pl/alehistoria/0,0.html> [dostęp: 5.02.2021].

dę o Katyniu. Rosyjscy decydenci oficjalnie zmienili wersję sprawstwa zbrodni katyńskiej, przyznając się do winy. Niepokojącym współcześnie jest fakt ponownego relatywizowania sprawstwa ludobójczego mordy katyńskiego. Sprawa ofiar i katów katyńskich powraca na nowo i ma nadal uwikłania polityczne oparte na kłamliwych przestankach⁶⁶. Ofiary zbrodni katyńskiej to nie tylko polscy oficerowie, żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza, policjanci, ale również ich osierocone rodziny.

Bibliografia

- AAN, 762, *Zbiór dr Stefana Uhmy do historii Polskiego Czerwonego Krzyża w latach 1939–1945*.
- Badacz Memoriału: *Próba podważenia sowieckiego sprawstwa zbrodni katyńskiej*, <https://www.tvp.info/50976498/zbrodnia-katynska-memorial-rosyjskie-towarzystwo-wojskowo-historyczne-probuje-podwazyc-sowieckie-sprawstwo>.
- Basak A., *Historia pewnej mistyfikacji. Zbrodnia katyńska przed Trybunałem Norymberskim*, Wrocław 1993.
- Biographical Directory of the United States Congress 1774–2005*, Washington 2005.
- Ciesielski A., *Katyń*, Warszawa 1943 [wyd. konspiracyjne].
- Cieślak T., *Z historii niemieckiej prasy w języku polskim*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1969, t. 8, z. 49.
- „Dziennik Polski” 1946, nr 93.
- Dz.U. 1944, nr 4, poz. 16.
- Dz.U. 1956, nr 11, poz. 57.
- Etkind A. (et al.), *Remembering Katyn*, Cambridge 2012.
- Final report to the Secretary of the Army on Nuernberg war crimes trials under Control Council Law*, Washington 1950.
- FitzGibbon L., *Katyn*, London 1971.
- FitzGibbon L., *The Katyn memorial*, London 1977.
- „Goniec Krakowski” 1943, nr 90, s. 1; nr 92.
- <https://katedrapolowa.pl/kaplica-katynska/>.

⁶⁶ Badacz Memoriału: *Próba podważenia sowieckiego sprawstwa zbrodni katyńskiej*, <https://www.tvp.info/50976498/zbrodnia-katynska-memorial-rosyjskie-towarzystwo-wojskowo-historyczne-probuje-podwazyc-sowieckie-sprawstwo> [dostęp: 6.02.2021].

- IPN BU, 01439/91, Instrukcja Dyrektora Departamentu V MBP płk Julii Brystygier nr 6/52, 12 marca 1952 r.
- IPN BU, 00231/124, t. 1–3.
- IPN BU, 0546/126.
- IPN BU, 1559/90.
- IPN BU, 1559/318.
- IPN Kr, 039/2, t. 4.
- IPN Kr 303/1 – IPN Kr 303/19.
- Jankowski S.M., *Historia jednego kłamstwa*, „Zeszyty Katyńskie” 2004, nr 19.
- Jankowski S.M., *Pod specjalnym nadzorem, przy drzwiach zamkniętych. Wyroki sądowe w PRL za ujawnienie prawdy o zbrodni Katyńskiej*, [w:] *Zbrodnia Katyńska. Polskie śledztwo*, Warszawa 2005.
- Jankowski S.M., Kotarba R., *Literaci a sprawa katyńska – 1945*, Kraków 2004.
- Kalbarczyk S. (red.), *Zbrodnia katyńska w kręgu prawdy i kłamstwa*, Warszawa 2010.
- Kamiński I.C., Łosińska E., *Skarga katyńska*, Warszawa 2015.
- Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000.
- Kola A., Sziling J. (red.), *Charków–Katyń–Twer–Bykownia. W 70. rocznicę zbrodni katyńskiej. Zbiór studiów*, Toruń 2011.
- Kurczab J., *Zbrodnia katyńska jako ludobójstwo. Próba systematyzacji kwalifikacji prawnokarnej*, „Dzieje Najnowsze” 2017, t. 49, nr 3.
- Macierowski M., *Ale Historia. Rosja neguje Katyń, a Ukraina informuje o nowych dołach śmierci*, Wyborcza.pl (e-wydanie), <https://wyborcza.pl/alehistoria/0,0.html>.
- Mackiewicz J., *Katyń zbrodnia bez sądu i kary*, Warszawa 1997.
- Mackiewicz J., *Zbrodnia katyńska*, Londyn 1982.
- M.P. 1990, nr 11, poz. 80; nr 18, poz. 136.
- M.P. 1992, nr 36, poz. 261.
- M.P. 1995, nr 30, poz. 346.
- M.P. 2000, nr 11, poz. 198.
- M.P. 2006, nr 32, poz. 349.
- M.P. 2007, nr 87, poz. 944.
- Nowotnik N., *Komisja Burdenki – fundament kłamstwa katyńskiego*, „Kom-

- batant. Biuletyn Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych” 2016, nr 4 (304).
- Nurowska M., *Pamiętnik znaleziony w Katyniu*, Warszawa 2018.
- Pendas D.O., *The Frankfurt Auschwitz Trial, 1963–1965. Genocide, History, and the Limits of the Law*, Cambridge 2006.
- Piątek R., Siemińska D., *Polki – ofiary represji komunistycznych na tzw. ukraińskiej liście katyńskiej w świetle źródeł archiwalnych i archeologicznych*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej” 2015, nr 65.
- Pietroń N., *Poczet katów katyńskich*, Warszawa 2015.
- „Polska Zbrojna”, 12 kwietnia 2017 r. (numer okazyjny).
- Popielski B., Nasiłowski W., *Cienie Katynia w dokumentach i historii medycyny sądowej*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 1997, t. 471.
- Przewoźnik A., Adamska J., *Zbrodnia katyńska. Mord, kłamstwo, pamięć*, Kraków 2011.
- Talarek K., *Kapłani diecezji tarnowskiej aresztowani i więzieni przez władze komunistyczne w latach 1946–1955*, Tarnów 2010.
- The Katyn Forest Massacre. Final Report of the Select Committee to Conduct an Investigation and Study of the Facts, Evidence And Circumstances of the Katyn Forest Massacre Eighty-second Congress, a Resolution to Authorize the Investigation of the Mass Murder of Polish Officers In the Katyn Forest Near Smolensk, Russia United States Government Printing Office, Washington 1952.*
- „Tygodnik Powszechny”. Dodatek: *Katyń powrót opowieści*, 2007, nr 38 (3037).
- Wasilewski W., *Decyzja Politbiura WKP(b) z 29 II 1952 r. ZSSR wobec komisji katyńskiej Izby Reprezentantów USA*, „Dzieje Najnowsze” 2013, t. 45, z. 1.
- Wasilewski W., *Propaganda kłamstwa kontra „Komisja Katyńska” Izby Reprezentantów USA*, [w:] *Między prawdą a kłamstwem*, red. M. Tarczyński, „Zeszyty Katyńskie” 2008, nr 23.
- Wasilewski W., Popowski W.J., *Mord w Lesie Katyńskim. Przesłuchania przed amerykańską komisją Maddena w latach 1951–1952*, t. 1–3, Warszawa 2017–2020.
- Wolsza T., *Gadzinówki przed sądem Polski Ludowej (1946–1949)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2014, nr 121.

- Wolsza T., „*Katyń to już na zawsze katy i katowani*”. W „*polskim Londynie*” o sowieckiej zbrodni w Katyniu (1940–1956), Warszawa 2008.
- Wolsza T., *Konfabulacje Wacława Pycha w sprawie zbrodni katyńskiej (1952 rok)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2011, t. 1.
- Wolsza T., *Wojenne i powojenne losy Polaków wizytujących miejsce zbrodni katyńskiej w 1943 roku*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2009, nr 9.
- Wójcicki B., *Prawda o Katyniu*, Warszawa 1952.
- Zawodny J.K., *Death in the Forest. The Story of the Katyn. Forest Massacre*, Indiana 1962.
- Zawodny J.K., *Katyń*, Paryż–Lublin 1989.
- Zbrodnia katyńska – bibliografia 1940–2010*, Warszawa 2010.
- Zbrodnia Katyńska przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Zbiór dokumentów przedłożonych przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w postępowaniach przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w sprawie „Janowiec i inni przeciwko Rosji”*, Warszawa 2015.
- Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów (z przedmową Władysława Andersa)*, Londyn 1982.

Summary

In the spring of 1940, the Soviets massacred thousands of Polish officers who were in Soviet camps, and buried them in mass graves in Katyn. In 1943 Nazi Germany officially informed the world about this massacre. The communists ruthlessly tried to blame the Germans. Polish representatives went to Katyn. They were eyewitnesses to the discovery of the truth about the mass murder. Each of the Polish delegates was then harassed by the security apparatus. The lie promoted by the communist regime for half a century was only revealed in 1989. Families of the murdered officers were also victims for decades. With the breakup of the Soviet Union and the wave of perestroika (restructuring) in 1990, on the next anniversary of the crime the Soviet press agency reported for the first time in history that the Soviet NKVD was responsible for the murder of these Polish officers. The Katyn massacre was, and is, intertwined with politics.

Keywords: Security apparatus, Katyn, 20th century, communist regime, archives of the Institute of National Remembrance (IPN)